

УДК 35.072.1(477):001.891-027.543

Наталія Павліха,

доктор економічних наук,

професор кафедри міжнародних економічних відносин

та управління проектами,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

nataliia.pavlikha@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-5191-242X;

Світлана Шаула,

магістерка факультету міжнародних економічних відносин,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

svetashaula0710@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7329-1414

DOI 10.29038/2524-2679-2022-03-310-319

МІЖНАРОДНА ГРАНТОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

На сьогодні питання міжнародного співробітництва та грантових програм є надзвичайно актуальними, особливо в контексті реалізації реформи децентралізації в Україні. Не всі створені в результаті процесів децентралізації громади мають достатньо коштів у місцевих бюджетах, щоб забезпечити повноцінне життєве середовище для громадян, надання високоякісних і доступних публічних послуг тощо. У статті проаналізовано популярні й чинні грантові програми задля впровадження реформи децентралізації, а також перспективи розвитку міжнародної співпраці та залучення додаткових надходжень до місцевих бюджетів. У подальшому грантовий капітал може слугувати коштами для розвитку територіальних об'єднань і покращення якості життя їхніх мешканців.

Ключові слова: децентралізація, реформа, грант, міжнародна діяльність, міжнародна грантова діяльність.

Nataliia Pavlikha,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0001-5191-242X;

Svitlana Shaula,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0002-7329-1414

INTERNATIONAL GRANT ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION REFORM IN UKRAINE

Today, the issues of international cooperation and grant programs are extremely relevant, especially in the context of the implementation of the decentralization reform in Ukraine. Not all communities created as a result of decentralization processes have enough funds in local budgets to ensure a full-fledged living environment for citizens, provision of high-quality and affordable public services, etc. The article analyzes popular and current grant programs for the implementation of the decentralization reform, as well as the prospects for the development of international cooperation and attracting additional revenues to local budgets. In the future, grant capital can serve as funds for the development of territorial associations and improving the quality of life of their residents.

Key words: decentralization, reform, grant, international activity, international grant activity.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Децентралізація влади є однією з основних складових частин політики регіонального розвитку та однією з визначальних реформ для України. Завдяки втіленню реформи децентралізації в Україні формуються ефективні місцеве самоврядування й територіальна організація влади для створення та підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних і доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Міжнародні дослідження щодо практики об'єднання територіальних громад у різних країнах свідчать про те що, ключовими завданнями цього процесу є підвищення якості надання публічних послуг; покращення механізмів управління; сприяння демократії; підвищення рівня життя населення тощо.

Децентралізація характеризується процесом передачі частини повноважень органів центральної влади органам місцевого самоврядування та розглядається як важливий елемент надання реальних владних повнова-

жень безпосередньо громадянам. Наближення народовладдя в Україні є одним із важливих кроків щодо наближення до західних демократичних стандартів [1].

Незалежно від того, наскільки територіальна громада спроможна, існують проблеми та питання, які важко вирішити за рахунок місцевого бюджету. Сюди можна віднести придбання обладнання чи транспортних засобів, будівництво або реконструкцію приміщень для потреб державних і владних установ, реставрацію об'єктів культурної спадщини для подальшої інтеграції в сучасне життя тощо. Ураховуючи обмеженість бюджетних коштів у сучасних умовах військового стану задля забезпечення безпеки сталого розвитку територіальних громад в Україні, отримуємо питання пошуку й залучення позабюджетних додаткових джерел фінансування та налагодження співпраці з різноманітними фондами та грантовими програмами світу.

У рамках проведення реформи децентралізації Україна розвиває міжнародне партнерство з країнами Європейського Союзу та міжнародними донорськими організаціями як на загальнодержавному рівні, так і на регіональному – між українськими громадами чи громадами країн ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Реформа децентралізації викликала неабиякий резонанс у суспільстві та відразу ж після її початку стала предметом рефлексій учених. Колективом авторів (І. Цимбалюк, Н. Павліха, Н. Хомюк) розглянуто доволі широкий спектр питань розвитку територіальних громад [2–4]. Політико-правові засади функціонування органів місцевого управління в умовах децентралізації висвітлено в роботі Ю. Ковбасюк [5], В. Могілевського [6], О. Нижник [7], О. Скрипнюк [8]. Світовий досвід реалізації реформи децентралізації та можливість його застосування в Україні охарактеризувати В. Гладій [9], В. Грובהва [10], Б. Данилишин, В. Пилипів [11], М. Лендъел [12]), питання фінансової децентралізації – Г. Даудова та Г. Бондар [13].

Мета статті – охарактеризувати особливості міжнародної грантової діяльності в межах реалізації реформи децентралізації в Україні, визначити її роль та значення задля безпеки сталого розвитку територіальних громад в умовах військового стану, окреслити перспективи залучення міжнародних грантів у контексті сучасного стану міжнародних економічних відносин і співпраці України з країнами світу.

Методика дослідження. З огляду на те, що процеси децентралізації в Україні тривають досі, в умовах воєнного стану важливим завданням на сьогодні є забезпечення безпеки сталого розвитку територіальних громад, їх благоустрою, підвищення якості життя їхніх мешканців і

залучення додаткових коштів задля цього. Вивчення цих питань потребує застосування комплексного підходу та структурного аналізу задля пошуку шляхів їх вирішення на основі групування міжнародних грантових програм відповідно до сфери використання й секторальних особливостей, проведення ґрунтовного аналізу ефективності міжнародних проєктів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні процес децентралізації, який розпочато у 2014 р. з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Законів України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і змін до Бюджетного й Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації, дав поштовх до формування місцевого самоврядування.

Місцевий економічний розвиток залежить від комбінування державного та приватного фінансування як від внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансових ресурсів. З огляду на те, що існують проблеми та питання, які не можуть бути вирішені на місцевому рівні й лише за кошти громади, грантові ресурси стають важливим джерелом фінансування місцевого економічного розвитку.

Міжнародна грантова діяльність є одним з основних інструментів і джерел фінансових надходжень для втілення реформи децентралізації в Україні. Фінансовий аспект децентралізації вченими й практиками розглядається як основа для формування спроможних територіальних громад, забезпечення їх фінансової стійкості та самостійності, збільшення небюджетних, додаткових фінансових надходжень і розвитку міжнародної співпраці.

С. А. Романюк визначає такі особливості грантових інструментів [1]:

– на відміну від державних програм, управління грантовими програмами надає можливість гнучко реагувати на потреби громад, адже вони можуть швидко змінюватися, реагувати на ризики, започатковувати інновації й змінювати традиційні підходи до місцевого економічного розвитку;

– гранти від різноманітних донорів відіграють переважно роль довгострокового капіталу, який, зі свого боку, є незалежним від політичних сил;

– грантові інструменти фінансування місцевого економічного розвитку відрізняються від інших інструментів тим, що фінансові кошти надаються на безоплатній і безповоротній основі для досягнення цілей та покращення благ жителів певних громад.

Грантові програми належать до ключових міжнародних проєктних інструментів підтримки процесів децентралізації. Під «грантовими програмами» розуміють сукупність фінансових ресурсів, які надаються безповоротно для реалізації соціальних і благодійних проєктів, наукових досліджень, суспільно корисних цілей, підвищення благоустрою.

В економічно розвинутих країнах, грантові кошти становлять невелику частку бюджету. Проте в Україні грантові надходження відіграють вирішальну роль для фінансування різноманітних проєктів у сфері місцевого розвитку, оскільки доступ до інших джерел фінансування є вкрай обмеженим.

У процесі реформи децентралізації в Україні проводяться заходи й робота щодо залучення грантових коштів та встановлення тісних міжнародних економічних зв'язків із провідними країнами світу.

Найбільшим донором для України у 90-х роках ХХ ст. та на початку 2000-х років були США, однак із початку 2000-х років це місце поступово посідають ЄС та окремі його країни-члени. Іншими великими донорами в Україні є Канада, ФРН, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Японія, Данія, а також міжнародні організації, зокрема ООН і її дочірні організації, а також МФО Світовий банк та Європейський банк реконструкції та розвитку [12].

Розміри фінансової підтримки, наданої ЄС, із 1991 р. становлять понад 3,5 млрд євро. За даними ОЕСР, грантове фінансування України з боку ЄС у 2014–2016 рр. становило 848 млн євро. Дані ЄС указують, що витрати на проєкти, розпочаті у 2014–2018 рр., – це 1161 млн євро станом на квітень 2018 р. (за винятком гуманітарної допомоги) [13].

Розглянувши та проаналізувавши донорські програми в контексті реформи децентралізації, можемо виокремити такі ключові особливості кожної з них.

Гранти Європейського Союзу займають великий пласт серед донорських програм у межах реформи децентралізації в Україні. Однією з таких програм є програма ЄС «U-LEAD with Europe: місцеве розширення прав і можливостей, підзвітність та розвиток» (Ukraine – Local Empowerment, Accountability and Development Programme) [14]. Її фінансові ресурси становили 97 млн євро на період 2016–2020 рр. Ця програма реалізується в Україні Європейським Союзом і його країнами-членами Німеччиною, Швецією та Польщею через Німецьке товариство з питань міжнародної допомоги (GIZ) і Шведську агенцію міжнародного розвитку (SIDA). Партнером виступає Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Програма включає два основні елементи: 1) спрямована на підвищення рівня конституційного розвитку влади для реалізації децентралізації й регіональної політики; 2) створення Центрив надання адміністративних послуг та забезпечення активної участі громадян у місцевому розвитку.

Заслуговують на увагу гранти Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) і грантова програма «Децентралізація – шлях до кращих результатів та ефективності» – ДОБРЕ (Decentralization Offering Better Results and Efficiency – DOBRE) [15], реалізація чого відбувалася за двома етапами. Етап I – розмір фінансування становив \$ 40 млн протягом чотирьох років; етап II – розмір фінансування – \$ 10 млн протягом першого року. Виконавцем проєкту в Україні є американська компанія Global Communities. Головним партнером виступає Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад (ВАССР). Основним цільовим пріоритетом цієї Програми є підтримка громад у процесі стратегічного планування, завдання якого – створення й фінансування проєктів місцевого економічного розвитку, державно-приватних партнерств.

Ще однією грантовою програмою, успішно реалізованою в рамках реформи децентралізації, є Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO) [16]. Бюджет цієї програми становив 20 465 548 швейцарських франків. Виконавцем виступає Швейцарський центр ресурсів та консультацій із питань розвитку (Skat Consulting Ltd.). Ключовим партнером DESPRO є Міністерство регіонального розвитку, будівництва й житлово-комунального господарства України. Мета Програми – покращення якості та доступності окремих публічних послуг за участі місцевих громад і влади, які є інституційно міцними, спроможними спільними зусиллями сприяти процесу реформування системи місцевого самоврядування на національному рівні.

Ще однією з потужних програм, які залучені для реалізації реформи децентралізації в Україні, є Програма розвитку муніципальної інфраструктури України у співпраці з Європейським інвестиційним банком [17]. Її фінансові ресурси становили від 150 000 до 600 000 євро.

У лютому 2016 р. прийнято Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди (проєкт Програма розвитку муніципальної інфраструктури України) між Україною та Європейським інвестиційним банком». Фінансовою угодою передбачено залучення 400 млн євро для модернізації інфраструктури житлово-комунального господарства України у сферах теплопостачання, водопостачання й водовідведення, енергоефективності будівель зовнішнє, освітлення населених пунктів, поводження з побутовими відходами.

З огляду на проаналізовані грантові програми, можемо зробити висновки, що грантова діяльність є важливою для створення додаткових фінансових джерел і реалізації рушійних реформ і проєктів в Україні.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах сьогодення безпека життєдіяльності територіальних громад в Україні є найважливішим питанням. Значна нестабільність сучасного суспільного розвитку призводить до численних різнорівневих негативних наслідків, впливаючи на глобальний, національні та регіональні рівні, а також на ефективність функціонування місцевих громад. Усунення зазначених наслідків і формування соціального потенціалу в територіальних громадах, їх безпека потребують запровадження відповідного інструментарію їх вирішення, що передбачає необхідність пошуку та залучення додаткових фінансових ресурсів. Як свідчить практика міжнародного досвіду, територіальні громади можуть збільшити свої фінансово-інвестиційні можливості через пошук позабюджетних альтернативних джерел фінансування й налагодження співпраці з міжнародними фондами, програмами та грантами. На нашу думку, найпоширенішим інструментом фінансування проєктів розвитку територіальних громад, формування їх соціального потенціалу й забезпечення безпеки сталого розвитку є міжнародні гранти.

Грантові програми у сфері децентралізації мають особливе значення, оскільки, як зазначено вище, саме грантові кошти є додатковим і в деяких випадках єдиним ресурсом для забезпечення фінансової спроможності громад, безпеки їх сталого розвитку, ефективного функціонування в умовах війни.

Залучення грантових коштів у розвиток територіальних громад і забезпечення їх безпеки є:

- по-перше, ефективним інструментом для отримання безоплатних безповоротних фінансових та інших ресурсів на реалізацію різноманітних проєктів у сфері місцевого економічного розвитку;

- по-друге, додатковою можливістю задля безпечного функціонування, гармонізації ідей, намірів і діяльності всіх суб'єктів місцевого економічного розвитку;

- по-третє, засобом задля підвищення конкурентоспроможності територіальних громад завдяки підготовці фахівців у сфері територіального економічного розвитку та поліпшення управлінської спроможності;

– по-четверте, важелем посилення інвестиційних позицій територіальної громади й збільшення додаткових можливостей у залученні інших зовнішніх ресурсів, таких як субвенції, позики, інвестиції тощо.

Отже, міжнародна грантова діяльність посідає важливе місце в розвитку України та має важливе значення в процесах реалізації реформи децентралізації задля безпеки сталого розвитку територіальних громад. Саме тому запровадження принципів міжнародного проєктного менеджменту й освоєння грантової діяльності є одними з ключових напрямів міжнародних економічних відносин України та країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романюк, С. А. (2018). Децентралізація: теорія та практика застосування: монографія. Київ, 216 с.
2. Tsymbaliuk, I., Pavlikha, N., Barskyi, Y., Tihonchuk, L., Korneliuk, O., Naumenko, N., Kovshun, N. (2021). Imbalances Between Revenues and Expenditures of Local Rural Budgets in the Process of Fiscal Decentralization in Ukraine: *Assessment and Modelling. Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development*, vol. 21, issue 2, p. 671–683. URL: http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.21_2/Art78.pdf.
3. Pavlikha, N., Khomiuk, N., Demianchuk, O., Shelenko, D., Sai, L., Korneliuk, O., Naumenko, N., Skorohod, I., Tsymbaliuk, I., Voichuk, M. (2021). Economic Assessment of Inclusive Development of Territorial Communities Within Rural Areas: A Case Study Of Ukraine. *Ad Alta: Journal Of Interdisciplinary Research*, vol. 12, issue 1, special issue XXV, p. 97–104. URL: <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/PDF/120125.pdf>.
4. Pavlikha, N., Khomiuk, N., Demianchuk, O., Shelenko, D., Sai, L., Korneliuk, O., Naumenko, N., Skorohod, I., Tsymbaliuk, I., Voichuk, M. (2022). Economic assessment of inclusive development of territorial communities within rural areas: a case study of Ukraine. *Ad Alta: Journal Of Interdisciplinary Research*, vol. 12, issue 1, Special XXV, p. 97–104.
5. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп. / редкол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін. (2014). Київ: НАДУ, 128 с.
6. Могілевський, В. С. (2017). Роль децентралізації публічної влади в становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Вісник ЦВК*, вип. 1 (35), с. 60–65.
7. Нижник, О. (2016) Теоретичні аспекти впливу децентралізації на розвиток держави та територіальних громад. *Вісник НАДУ при Президентіві України. Серія: Державне управління*, № 3, с. 56–62.
8. Скрипнюк, О. (2015). Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика, *Віче*, № 12, с. 22–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_12_8
9. Гладій, В. (2015). Реформування системи місцевого самоврядування: досвід Вишеградської групи, *Грані*, № 1 (12), с. 57–63.

10. Грובהва, В. (2015). Система місцевого самоврядування в Польщі: перспективи використання досвіду в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, вип. 31, т. 1, с. 78–82.
11. Данилишин, Б. М., Пилипів, В. В. (2016). Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. *Регіональна економіка*, № 1, с. 5–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_1_3
12. Лендшел, М. (2011). Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: монографія. Ужгород: Мистецька лінія, 688 с.
13. Чиркін, А. С. (2015). Організація місцевого самоврядування Чехії в світлі положень Європейської Хартії місцевого самоврядування. *Право та інновації*, № 3 (11), с. 154–161. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/Chyrkin11.pdf>
14. Перелік міжнародних донорських організацій в Україні. URL: <http://gurt.org.ua/donors/international/>
15. Пріоритети допомоги ЄС Україні: взаємовигідний рух назустріч. ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». Київ, 2018. URL: http://www.ier.com.ua/ua/proekt_dilova_dumka/international_cooperation
16. Гранти Європейського союзу. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/index_uk.htm
17. Агенство США з міжнародного (USAID). URL: <http://www.usaid.gov/>
18. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO). URL: <http://despro.org.ua/>
19. Європейський інвестиційний банк: Програма розвитку муніципальної інфраструктури України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-zaproshuye-do-uchasti-u-proekti-programa-rozvitku-munitsipalnoyi-infrastrukturi-ukrayini-2/>

REFERENCE

1. Romaniuk, S. A. (2018). *Detsentralizatsiia: teoriia ta praktyka zastosuvannia: monohrafiia*. Kyiv, 216 p.
2. Tsymbaliuk, I., Pavlikha, N., Barskyi, Y., Tihonchuk, L., Korneliuk, O., Naumenko, N., Kovshun, N. (2021). Imbalances Between Revenues and Expenditures of Local Rural Budgets in the Process of Fiscal Decentralization in Ukraine: *Assessment and Modelling. Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development*, vol. 21, issue 2, p. 671–683. URL: http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.21_2/Art78.pdf.
3. Pavlikha, N., Khomiuk, N., Demianchuk, O., Shelenko, D., Sai, L., Korneliuk, O., Naumenko, N., Skorohod, I., Tsymbaliuk, I., Voichuk, M. (2021). Economic Assessment of Inclusive Development of Territorial Communities Within Rural Areas: A Case Study Of Ukraine. *Ad Alta: Journal Of Interdisciplinary Research*, vol. 12, issue 1, special issue XXV, p. 97–104. URL: <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/PDF/120125.pdf>.
4. Pavlikha, N., Khomiuk, N., Demianchuk, O., Shelenko, D., Sai, L., Korneliuk, O., Naumenko, N., Skorohod, I., Tsymbaliuk, I., Voichuk, M. (2022). Economic assessment of

inclusive development of territorial communities within rural areas: a case study of Ukraine. *Ad Alta: Journal Of Interdisciplinary Research*, vol. 12, issue 1, special XXV, p. 97–104.

5. Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizatsii : nauk. dop. / redkol.: Yu. V. Kovbasiuk, K. O. Vashchenko, V. V. Tolkovanov ta in. Kyiv: NADU, 2014, 128 p.

6. Mohilevskiy, V. S. (2017). Rol detsentralizatsii publichnoi vlady v stanovlenni ta rozvytku mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini. *Visnyk TsVK*, vyp. 1 (35), p. 60–65.

7. Nyzhnyk, O. (2016). Teoretychni aspekty vplyvu detsentralizatsii na rozvytok derzhavy ta terytorialnykh hromad. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy. Ser. Derzhavne upravlinnia*, № 3, p. 56–62.

8. Skrypniuk, O. (2015). Detsentralizatsiia vlady yak chynnyk zabezpechennia stabilnosti konstytutsiinoho ladu: teoriia y praktyka, *Viche*, № 12, p. 22–24. URL: : http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_12_8

9. Hladii, V. (2015). Reformuvannia systemy mistsevoho samovriaduvannia: dosvid Vyshehradskoi hrupy, *Hrani*, № 1(12), p. 57–63.

10. Hrobova, V. (2015). Systema mistsevoho samovriaduvannia v Polshchi: perspektvy vykorystannia dosvidu v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vyp. 31, t. 1, p. 78–82.

11. Danylyshyn, B. M., Pylypiv, V. V. (2016). Detsentralizatsiia u krainakh YeS: uroky dlia Ukrainy. *Rehionalna ekonomika*, № 1, p. 5–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_1_3

12. Lendel, M. (2011). Mistseva demokratiia u krainakh Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy: monohrafiia. Uzhhorod: Mystetska liniia, 688 p.

13. Chyrkin, A. S. (2015). Orhanizatsiia mistsevoho samovriaduvannia Chekhii v svitli polozhen Yevropeiskoi Khartii mistsevoho samovriaduvannia. *Pravo ta innovatsii*, № 3 (11), p. 154–161. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/Chyrkin11.pdf>

14. Perelik mizhnarodnykh donorskykh orhanizatsii v Ukraini. URL: <http://gurt.org.ua/donors/international/>

15. Priorytety dopomohy YeS Ukraini: vzaiemovyhidnyi rukh nazustrich. HO «Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii». Kyiv, 2018. URL: http://www.ier.com.ua/ua/proekt_dilova_dumka/international_cooperation

16. Grants of European Union. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/index_uk.htm

17. U.S. Agency for International Development – USAID. URL: <http://www.auc.org.ua/>

18. Shveitsarsko-ukrainskyi proekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini» (DESPRO). URL: <http://despro.org.ua/>

19. Yevropeyskyi investytsiynyi bank: Prohrama rozvytku munitsypalnoi infrastruktury Ukrainy. URL: <http://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-zaproschuye-do-uchasti-u-proekti-programa-rozvitku-munitsypalnoyi-infrastrukturi-ukrayini-2/>

Матеріал надійшов 27.09.2022 р.